

nyons, fava / --» (Spill, 5421), mossàr. *ğarainún* «frumentum», *RMa.*, marroq. *ğarainón* «manjar compues- to de trigo, arroz, garbanzos, lentejas, arropes», cast. *grañón* 'espècie de sèmola' (Robert de Nola, 202, *DAut.*), i altres mots aplegats en el DCEC (II, 771a45) i *REW* (3844); que es podrien derivar sigui d'un *GRANIO, -ONIS, derivat de GRANUM, sigui de *GRANDIO, -ONIS, derivat de GRANDIA 'griances de cereals': un derivat en -ALIS podria haver-se aplicat als 'grans d'arròs cru'; b) algun mot pre-romà indoeuropeu parent del 10 *granthīb*, *granthab* 'nus', 'inflor', frisó or. *kret* 'fruit migrat, neulit', nor. *kart* m. 'fruit verdós', 'grop- pe', irl. ant. *grinne* (< GRENDNI-O-) 'feix, feixina', let. *grīztē* 'manat de lli' (Pok., *IEW*, 386.11, 20, 29). Una i altra idea són molt més arriscades i exigirien combi- 15 nacions complicades, inversemblants majorment tractant-se d'un adjectiu català d'extensió limitada i documentació moderna.

DERIV.: +*Grenyalenc* 'semblant a l'agràs' i +*grenyalera* adj. aplicat a la parra de fruita que no madura, 20 *DAmen. Grenyalada. Grenyar. Grenyera.*

Apèndix sobre GREALA i el GREAL

I ara acabarem posant ací la història i demostració 25 etimològica d'un derivat famosíssim (proposada ja en el DCEC, article que reproduïxo amb prou addicions i descartant repeticions). Es tracta del cat. *greala* 'escudella' (cat. arcaic *gradal*, f.), oc. ant. *grazala*, fr. ant. *graal*, cast. ant. *greal*, id. Encara que la llegenda del Sant Greal va propagar-se des del Nord de França, el mot prové de Catalunya i d'Occitània, on designa uten- silis d'ús domèstic, i sembla ser un derivat més del nostre mot *gresa* (< CRETEA) format amb el sufix romà- 30 ònic -al i amb la caiguda del grup -rī- que ja hem vist repetint-se regularment en una sèrie de casos, sem- pre que el grup es troba en posició pretònica, amb rigo- rosa subjecció a la llei fonètica.

La dada més antiga que es té del mot en qualsevol país es troba en una escriptura catalana, i més concre- tament urgellesa, escrita en llatí en l'any 1010 (Du C.): «ad Sancta Fide coenobio *gradales* duas de argento, ad Sancto Vincentio de Castres anapos duos de argen- to». No és pas un cas isolat, car en el testament, de text ja mig romànic, d'Ermengarda, filla del com- te Borrell de Barcelona, l'any 1030, tornem a trobar «vexe<1>la de auro et de argento, id sunt enapos v, et *gradals* II, copes II et cuylars v» (*RBiblgrCat.* VII, 7, n. 1); a mj. S. XIII (text copiat el 1295): «memoria de leudis quas dns. Rex recipit --- in villa Perpiniani --- item de qualibet saumata de cabironis minutis, unum cabironem --- itam de qual. saum. de aladrigues, unam aladriguam; item de cifis, scutellis, et *grasalibus*, et talliatoribus, et culeriis ligneis, et de conquis ligneis, unum cifum vel scutellam ---» (Alart, *RLR* IV, 368); 35 i en un doc. vigatà del S. XIII, *gradal*.⁶

Com es pot observar aquest cat. arcaic *gradal* (pro- nunciat certament *grəðál*) era femení; d'aquí que, en- cara que posteriorment es troba algun cop *greal*,⁷ la cosa corrent de llavors ençà és que hagi pres termina- 60

ció femenina que, d'acord amb la fonètica local, ha as- sumit formes varies en els parlars catalans: *grasala* en el Rosselló,⁸ l'Alt Empordà⁹ i muntanyes de Vic (*BDLC* IV, 250); *griala* al capdamunt del Pallars (Tor de Vall Ferrera, 1932), a l'Espluga de Francolí (*Rev. de Catalunya* III, 643) i a Montblanc i en general Conca de Barberà (Pau Queralt, *La Veü de Tarragona*, 8-vi-1913); *greala* a Segarra (*BDLC* IV, 250) i a la Ri- bera d'Ebre (Arabía, l. c.); *grala* al peu de Montserrat (ibid.); *grela* a Tortosa (*BDC* III, 94; Arabía, l. c.) i en el Maestrat (GaGirona, *Voc.*, p. 412). Em limito a ci- tar les dades que conec directament, i que es poden ampliar fàcilment per mitjà dels diccionaris. Es tracta d'una cassola a l'Empordà, d'una escudella per picolar 15 ceba en el Pallars, d'una gibrella de rentar plats o «palangana» a l'Espluga i Montblanc, d'una gibrella no precisada a la Rib. d'Ebre (Arabía), d'un rentamans en un inventari de 1440 de Vallfogona de Riucorb,¹⁰ d'una 'palangana' (= aquamanile) a Tortosa i el Maest- rat. En total: pertot arreu un atuell de terrissa, o sigui de *gresa* treballada.

No són menors l'arrelament i popularitat del mot en el Migdia de França, i en particular a Gascunya i Llen- guadoc: bearn. ant. *gradau* «saloir», *gradalou* «grand plat»,¹¹ a la Mountainhe bearnesa *gradale* f. «plat pour faire la quète à l'église» (Lespy, Palay), Vall d'Aura *gradalo* f. «terrine» (antiq., Marsan), Luixon *gardalo* «grand plat creux» (*Armanac d. Mount.* XXI, 65), Aran *gardala* 'gaveta de mestre d'obres, per a l'argamassa', 'atuell per a la llet', Tolosa *grazal* «baquet» (Gou- douil, c. 1610), *grazalo* «jatte» (Visner), albigès *grezal* «terrine» (Gary), llgd. *grazaou* «auge de bois, tel que l'auge des maçons» (Sauvages) etc.¹² Com es pot veure hi ha hagut aquí, en una majoria dels casos, assimila- 35 ció vocalica moderna *e-á > a-á*, cosa freqüentíssima quan la *e* és pretònica i està en el veïnatge d'una *r* (veg. el meu resum de fonètica aranesa, en *EntreDL* II, 14, § 6), cosa que s'esdevingué també en alguns do- cuments nostres dels Ss. XI-XIII, però rebutjada per tots els altres.

Tanmateix la *e* es conserva fins i tot en llengua d'oc en la forma albigesa. I que això mateix es mantindria encara en el bearnès arcaic, ho prova el vell manlleu romànic bc. *gredala* «poëles» en els proverbis del suletí Oihenart (S. XVII). -rī- dóna ð en català arcaic, com és ben sabut, i igualment en una vasta extensió gasco- na (*LleuresC.* 212, 254; *EntreDL* I, 137, n. 35, 143, n. 64; II, 16, § 21; III, 16-7), per això les grafies i for- mes amb -d- no ens han d'estranyar com a prolongació de -rī-, més que més trobant la -z- que és d'esperar com a resultat, en tot el territori llenguadocià (si bé és veritat que el resultat és -z- en la major part del Bearn, ni allà el resultat ð no manca en algun sector, i tampoc no hem de romandre inflexibles davant la possibilitat d'alguna propagació d'uns llocs a uns al- tres de veïns).

En el territori francès pròpiament dit, avui el mot només es troba a l'extrem Sud-Est: Berry, Morvan, Haute-Loire, Franc Comtat, Doubs i el Jura; l'ús en els llibres francesos del Greal van introduir-lo quasi